

УДК 811.161

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/30.212303>

Марія ДРУЖИНЕЦЬ,
 orcid.org/0000-0001-82-32-0216
 доктор філологічних наук, доцент,
 доцент кафедри української мови
 Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
 (Одеса, Україна) mrriad68@gmail.com

УКРАЇНСЬКЕ УСНЕ МОВЛЕННЯ В ОРФОЕПІЧНОМУ АСПЕКТІ: ОСНОВНА ПРОБЛЕМАТИКА

Стаття присвячена проблемам українського усного мовлення в орфоепічному аспекті, зокрема обґрунтовано провідні тенденції, співіснування рівноправних / нерівноправних паралельних чи варіативних форм та прогресивні лінії розвитку сучасної орфоенії.

У розвідці виражено предмет орфоенії; подано трактування терміна «орфоенія» українськими та іноземними вченими; доведено, що варіювання – це об'єктивний та неминучий вияв мовної еволюції, з іншого боку – подолання вимовних паралелізмів, фонетичних дублетів є однією з найважливіших прогресивних ліній розвитку сучасної орфоенії (чеської, сербської, хорватської й української зокрема); акцентовано увагу на дії тенденції до зближення орфоенії з орфографією, а також на тенденції до подальшої фонологічної диференціації звуків у системі консонантизму за ознакою їх непалатальності й палатальності; звернено увагу на імперативні та диспозитивні орфоепічні норми, рівноправні і нерівноправні паралельні чи варіативні форми, зокрема до останніх уналежено вимову роз- перед глухими, крім шиплячих, як [роз-] і [рос-], роз-, без- перед кореневим [ш] як [рожши], [бе^шжш]; варіант роз-, без- перед кореневим [ч] як [рожч], [бе^шжч], оскільки вони в усному мовленні не простежуються.

Таким чином, усне мовлення в орфоепічному аспекті розглядається в колі відповідності УМ системі літературної мови, загальноприйнятим та узвичаєним у цій мові нормам вимови, наголошування, інтонування та складодоподілу. Вимовні норми є сформованою усталеною системою, яка відзначається стійкістю та еволюцією, що є результатом дії внутрішніх законів розвитку мовної системи. Українська орфоенія має варіативні кодифіковані форми, в ній простежуються тенденції до зближення з орфографією, до дальшої фонологічної диференціації звуків та подолання орфоепічних паралелізмів, що виходять за рамки літературної вимовної норми.

Ключові слова: українське усне мовлення, орфоенія, варіювання, провідні тенденції, прогресивні лінії розвитку.

María DRUZHYNETS,
 orcid.org/0000-0001-82-32-0216
 Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
 Associate Professor at the Ukrainian Language Department
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 (Odessa, Ukraine) mrriad68@gmail.com

UKRAINIAN ORAL SPEECH IN THE ORPHOEPIC ASPECT: MAIN ISSUES

The article is devoted to the problems of Ukrainian oral speech in the orthoepic aspect, in particular, the leading tendencies, coexistence of equal / unequal parallel or variable forms and progressive lines of development of modern orthoepy are substantiated.

The subject of orthoepy is emphasized in the research; interpretation of the term "orthoepy" by Ukrainian and foreign scientists is given; proved: variation is an objective and inevitable manifestation of linguistic evolution and, on the other hand, overcoming pronunciation parallelisms, phonetic doublets is one of the most important progressive lines of modern orthoepy development (Czech, Serbian, Croatian and Ukrainian in particular); attention is focused on the actions of the tendency to converge orthoepy with orthography, as well as on the tendency to further phonological differentiation of sounds in the system of consonantism on the basis of their non-palatality and palatality; attention is paid to imperative and dispositive orthoepic norms, equal and unequal parallel or variable forms, in particular, the latter includes pronunciation in front of invoiced sounds, except sibilant sounds, such as [роз-] and [рос-], роз-, без- before the root sound [ш] as [рожши], [бе^шжш]; variant роз-, без- before the root [ч] як [рожч], [бе^шжч], because they are not traced in oral speech.

Thus, oral speech in the orthoepic aspect is considered in the circle of conformity of Ukraine language to the system of literary language, generally accepted and customary in this language norms of pronunciation, stress, intonation and syllable division. Ukrainian orthoepy has variable codified forms, it shows tendencies to converge with orthography, to further phonological differentiation of sounds and to overcome orthoepic parallelisms which are beyond the literary pronunciation norm.

Key words: Ukrainian oral speech, orthoepy, variations, leading tendencies, progressive lines of development.

Постановка проблеми. Українське усне мовлення в орфоепічному аспекті представляє собою орфоепічну систему, що функціонує як категорія наддіалектна, зі своєю нормативною базою, що сприяє збереженню її структурної цілісності та протидіє всьому, що таку цілісність розхитує і руйнує, а одним з основних принципів її є територіальна та соціальна недиференційованість (Жовтобрюх, 1976: 72).

Вимовні норми кожної національної мови виробляються поступово, разом із формуванням і розвитком цієї мови. Вони складаються спочатку, звичайно, як «норми» того діалекту, що через певні історичні умови лягає в основу формування мови нації, а вже потім, у процесі розвитку і зміцнення національної мови, набувають поступово характеру загальнонародних норм. Потреба єдиної уніфікованої вимови дуже зростає з формуванням національної мови, коли стрімко розвиваються різні форми публічного мовлення і відчувається така потреба у звуковій системі (вимові) між діалектами цієї мови.

Вимовна система мови, подібно до граматичної, відзначається загалом великою стійкістю, бо звукова будова кожної мови складалася протягом віків. У процесі свого розвитку вона зазнала, зрозуміло, низки змін. Поступове збагачування мови, її виразових засобів, удосконалення її структури, в тому числі і вимовної системи, – один із найважливіших законів мовного розвитку (Тоцька, 1981: 9).

Аналіз досліджень. Серед досліджень вимовної системи української мови відомі праці Л. Булаховського, П. Житецького, М. Жовтобрюха, А. Кримського, А. Москаленка, М. Наконечного, В. Сімовича, О. Синявського, П. Тимошенка, Н. Тоцької, М. Лесюка, І. Фаріон, Я. Радевича-Винницького, М. Фащенко та інших. Обрана проблема, безперечно, є **актуальною**, оскільки недостатньо вивчено становлення орфоепічної нормалізації української літературної мови та її з усіх норм сучасної української літературної мови найменш засвоєними практично є орфоепічні.

Мета статті – обґрунтувати основні проблеми українського усного мовлення в орфоепічному аспекті, зокрема провідні тенденції, співіснування рівноправних / нерівноправних паралельних чи варіативних форм та прогресивні лінії розвитку сучасної орфоепії у трактуванні українських та іноземних науковців.

Виклад основного матеріалу. Звукова система кожної національної (літературної) мови загалом визначається її діалектною базою. Сучасна українська літературна мова глибоко народна у своїй основі, історично постала й зросла, як відомо, на

широкій базі говірок середньої Наддніпрянщини (південно-східного діалектного типу). У подальшому своєму розвитку вона інтенсивно вбирала (і вбирає) в себе й елементи інших українських діалектів, зокрема різних говорів південно-західного і північного типу, одночасно збагачуючись міжнародними лексико-фразеологічними елементами та запозиченнями з інших мов (Наконечний, 1958, № 1: 12). Предмет орфоепії, у межах якого і вивчають вимову, мовознавці трактують по-різному. Одні розуміють цей розділ лінгвістики як сукупність правил вимови окремих звуків та їх сполучень, другі вважають предметом також норми наголошування, інші – й інтонування висловлень (Блик, 1997: 112). Погоджуємось, що включати до орфоепії всі складові елементи звукового оформлення усного мовлення, як вважає Н. Тоцька, цілком логічно. Адже наголос є надзвичайно важливою стороною оформлення усного мовлення, тому відривати наголос від звукового складу неможливо (Тоцька, 1981: 142). Безперечно, наголос має великий вплив на вокалізм української мови. Наголошені голосні, крім [i], звучать чітко; ненаголошені голосні, крім [i], [a], [y], у зв'язку з послабленням напруження артикуляційних органів менш виразні, зазнають деяких змін, зокрема, ненаголошений [e] наближається до [и], [i]: [де^uнута^t], [за^jе^uц^u], ненаголошений [и] – до [e] [виепробо^uвуван^u:a]. У багатоскладових словах побічний наголос впливає на вимову голосного звука, наближаючи його до наголошеного (*використовуватимете* [vi^eкори^eсто^eвувати^eмете]). З іншого боку, проміжні склади, зокрема перший перед наголошеним, більшою мірою можуть підлягати певним змінам у вимові (*село* [се^uло^u], *несу* [ни^eсу^u], *несить* [ни^eсі^uт^u]) (Бондар, Карпенко, Микитин-Дружинець, 2006: 112). Вимову не можна розглядати й поза нормами інтонування, адже інтонація – це звукові мовленнєві засоби, передусім ритмомелодичні, що служать для вираження всіх нюансів повідомлюваної думки і ставлення мовця до цієї думки, тобто її комунікативний, емоційний та модальний сенс. Інтонація – це важлива умова культури мовлення, що характеризує звукову систему української мови та сама характеризується нею (Тоцька, 1981: 142). Предметом орфоепії є інтонація синтагматична, наприклад, у запитанні *Ви були на лекції?* логічний наголос змінює його зміст: *Ви були на лекції (чи не ви)*, *Ви були на лекції? (чи не були)*, *Ви були на лекції? (чи деінде)*. Тільки правильна інтонація робить речення розповідним, спонукальним чи питальним, надає йому потрібних смислових та емоційних відтінків

(Бондар, Карпенко, Микитин – Дружинець, 2006: 112). М. Наконечний вважає, що пряме відношення до орфоєпії мають і складоподіл та будова складу. Правильна вимова [дж], [дз] як єдиних звуків (африкат) у словах *сиджу*, *подзвонити*, *кукурудза* тощо можлива лише за умови правильного поділу їх на склади (*си-джу*, *по-дзвонити*, *кукуру-дза*) (Наконечний, 1969: 372). Отже, орфоєпія тісно пов'язана з акцентологією, зокрема, з питаннями наголошення слів, зі складоподілом та будовою слова.

Орфовимова перетинається й з ученням про звукову систему мовлення, адже в основі вимови лежить фонетична система. Проте орфоєпія – поняття значно ширше. Крім звукової системи, в поняття вимови входить закріплення місця наголосу в окремих групах слів, індивідуальні варіанти основних інтонаційних структур, звукове оформлення окремих слів або груп слів (*сердечний і сердешний*, *ручний і рушник*, *корисний і контрастний*). Таким чином, предметом орфоєпії є звукові особливості мовлення, правильна вимова звуків, їх сполучень, а також окремих слів та їхніх граматичних форм з урахуванням суперсегментних одиниць наголосу й інтонації, сегментної одиниці – складу. Але, як зазначає В. Лобода, ні наголос, ні складоподіл, як і дикція та інтонація, в повному обсязі орфоєпією сучасної української мови не вивчаються, бо стратегічне завдання орфоєпії – вивчення правильної вимови, подолання вимовних помилок (Лобода, 2000: 84).

Термін «орфоєпія» (з грец. *orthoëpeia* «правильна вимова») виник у процесі осмислення звукової організації національної мови. Він відображає передусім її фонетичну систему, тобто звуки мови, їх якість і зміни в певних фонетичних умовах залежно від позиції або впливу сусідніх звуків. Отже, орфоєпія – сукупність вимовних норм літературної мови, що охоплюють правила вимови звуків, звукосполучень у мовному потоці, наголошування слів, а також такі суперсегментні фонетичні явища, як інтонування фрази, ритмомелодика; це розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови (Єрмоленко, 2000: 417). За визначенням М. Наконечного, орфоєпія – це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови відповідно до її національних норм (Сучасна українська мова, 1969, Кн.1: 370). М. Кочерган, наприклад, орфоєпію визначає як: 1) вимову, що відповідає прийнятим у мові нормам (сукупність вимовних норм); 2) розділ мовознавства, який встановлює систему вимовних норм (Кочерган, 2000: 142). Схожого визначення дотри-

муються І. Ющук та О. Блик, де останній зазначає, що оскільки орфоєпія – це правила вимови, то вони нормують усне літературне мовлення (Блик, 1997: 9). За Н. Тоцькою, під літературною вимовою (орфоєпією) розуміють сукупність правил загальнонародної вимови (Тоцька, 1981: 142); сукупність правил вимови, що становлять систему норм літературної мови, необхідних для збереження її єдності; розділ мовознавства, що вивчає і систематизує норми літературної вимови. В академічному тлумаченні орфоєпія – це система загальноприйнятих правил літературної вимови, які забезпечують єдність звукового оформлення мови відповідно до її національних норм (Сучасна українська літературна мова, 1969: 370). Польські лінгвісти визначають орфоєпію як науку поправної вимови; правильне висловлювання; правила правильного використання мовних форм (Tokarski, 1988: 536), науку, що встановлює норми правильного мовлення (Kopaliński, 2000 : 365); в чеському мовознавстві орфоєпія, тобто літературна вимова, – це набір норм, які визначають літературний стандарт звукової форми мови (Palkova, 1994 : 320); в англійській – це: 1) правильна або загальноприйнята вимова; 2) наука, що вивчає правильну чи загальноприйнятну вимову (Murrey, 2001), наука про вимову слів (The american heritage college dictionary, 2000: 964); в німецькому – це стандартна вимова (Krech, Stook, Hirschfeld, Lutz, 2010: 6), у французькому – наука, яка займається вивченням і встановленням узуальних форм вимови (Robert Paul, 2014: 1763), в іспанському – мистецтво правильної вимови (Diccionario dela lengua espanola, 2001: 636). Отже, орфоєпія – система норм літературної вимови, що охоплює правила вимови звуків, звукосполучень у рідномовних та іншомовних словах у мовленнєвому потоці, наголошування слів, а також інтонування; розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови (Бондар, Карпенко, Микитин, Дружинець, 2006: 112).

Основним поняттям орфоєпії є орфоєпічна норма, тобто науково обґрунтоване, соціально узаконене правило вимови звуків, звукових комплексів, організації звукового потоку (Сучасна українська мова, 2001: 22). Орфоєпічні норми бувають імперативними, порушення яких розглядається як факт слабкого володіння мовою; диспозитивними, що допускають варіанти вимови, наприклад, у наголошенні слів (там само: 22). Орфоєпічні норми сучасної української літературної мови склалися протягом тривалого часу й оформилися як правила української вимови, що становлять основу загальної культури української

літературної мови (Лобода, 2000: 84). До сукупності правил вимови О. Селіванова уналежнює: а) вимову фонем та алофонів; б) постановку словесного наголосу; особливості зміни наголосу в системах словозміни в мовах із рухомим наголосом; г) закономірності інтонування фрази й ритмо-мелодики, що є актуальними для ЗМП, деяких видів мистецтва та вивчення мови як іноземної (Селіванова, 2006: 436). Літературна вимова припускає співіснування паралельних, або варіативних форм. Наприклад: [с'м'іх] і [см'іх], [розказати] і [росказати]. До вимовних варіантів відносимо і вимову роз- перед глухими, крім шиплячих, як [роз-] і [рос-]; вимову роз-, без- перед шиплячими [ш], [ч] як [рож-], [бе^Иж-] і [рош-], [бе^Иш-]: [роз]+[ш]→[рош:] і [рожш]: [р^оош:н'ур'ува'ти] і [р^оожшн'ур'ува'ти] (розинурувати); [без]+[ш]→[бе^Иш:] і [бе^Ижш]: [бе^Иш:ва] і [бе^Ижшва] (без шва); [роз]+[ч]→[рошч] і [рожч]: [р^оошче^Иса'ти] і [р^оожче^Иса'ти] (розчесати); [без]+[ч]→[бе^Ишч] і [бе^Ижч]: [бе^Ишче'сний] і [бе^Ижче'сний] (безчесний) та інші. Варіанти орфоепічної норми, на думку О. Селіванової, можуть бути рівноправними і нерівноправними (за умови домінування одного варіанта) (Селіванова, 2006: 436), в українській орфоепії до нерівноправних, наприклад, уналежнюють вимову роз- перед глухими, крім шиплячих, як [роз-] і [рос-], бо частіше вимовляється варіант з оглушенням прикінцевого приголосного (Наконечний, 1969: 398), до цього ж різновиду ми уналежнюємо і варіант роз-, без- перед кореневим [ш] як [рожш], [бе^Ижш]; варіант роз-, без- перед кореневим [ч] як [рожч], [бе^Ижч], оскільки вони в усному мовленні не простежуються. З одного боку, варіювання – це об'єктивний та неминучий вияв мовної еволюції (Бондар, Карпенко, Микитин-Дружинець, 2006: 114; Правопис српског језика, 1994: 10; Brozović, 1998: 161), воно цілком закономірне і відбиває живі процеси звукового розвитку мови (Жовтобрюх, 1967: 136). Влучно щодо цього зазначає чеський мовознавець М. Крчмова: «сьогоднішній стан мови не дозволяє літературній вимові мати єдину норму» (Křtová, 2008: 13). Сучасна українська орфоепія становить струнку систему з чіткою взаємозалежністю її елементів. Вона ґрунтується на фонетичній системі сучасної загальнонаціональної української літературної мови і має незначні вимовні варіанти (Жовтобрюх, 1967: 136). З іншого боку, подолання вимовних паралелізмів, фонетичних дублетів є однією з найважливіших прогресивних ліній розвитку сучасної орфоепії (чеської (Křtová, 2008: 13), сербської (Klajn, 2005: 18), хорватської (Brozović, 1998: 162) й української

зокрема (М.Наконечний, П. Тимошенко, Н. Тоцька, М. Фащенко)), оскільки вони розхитують орфоепічну норму і можуть стати регіональним варіантом. Ця тенденція насамперед виявляється в усуненні вимовних паралелізмів, так би мовити, територіального характеру. Відомо, що в практиці літературного мовлення на західноукраїнській території, коли вона була відірвана державними кордонами від основної частини української землі, витворилася під впливом місцевих діалектів оглушена вимова дзвінких на кінці слова: дуб [дуп], сад [сам]. У наш час вона поступово обмежується й у цій позиції засвоюється дзвінка вимова приголосних, що є загальнонаціональною орфоепічною нормою української мови (Жовтобрюх, 1967: 136). Поступове подолання паралелізмів в українській орфоепії зумовлене перш за все піднесенням ролі усного літературного мовлення в суспільному житті української нації, розширенням його комунікативних функцій, що вимагає єдності та встановленості виразових засобів на всіх рівнях мови. Звичайно, це не може повністю знівелювати індивідуальних особливостей літературного мовлення та не виключає виникнення і поступового подолання нових орфоепічних паралелізмів, які викликаються постійно діючим процесом дальшого збагачення й удосконалення літературної мови (там само: 131). Однією із закономірних рис фонетичної системи сучасної української літературної мови є зазвичай дзвінка вимова дзвінких приголосних у кінці слова, в кінці складу, в середині слова перед глухими ([н'іж], [ри'бка], [б'і'зти]), відсутність переходу їх у цих позиціях у глухі приголосні за наявності уподібнення дзвінких приголосних наступними глухими на початку слів або складів [с'ц'іду'ти], [н'і'хм'і] (Наконечний, 1969: 371). Отже, вимова [н'іш], [ріпка], [б'і'хти], що відбиває діалектний або іншомовний вплив, є порушенням загальноприйнятих орфоепічних норм української літературної мови. Не можна не помітити, що в українській орфоепії певною мірою діє тенденція до зближення її з орфографією, тобто орфографія може впливати на норми орфоепії (наприклад, вилучення літери *т* у деяких словах призвело до зміни орфоепічної норми) (Селіванова, 2006: 436). В. Бойко з приводу цього питання у статті «Проблема орфоепії української літературної мови» зазначає, що орфоепічна норма не повинна далеко відходити від правопису, хоч і не треба прагнути відповідності її з нормою орфографічною (Бойко 1937, №11: 115). Проте така тенденція може виявлятися тільки тоді, коли зближення орфоепії й орфографії не вступає в протиріччя із загальними закономірностями розвитку

фонетичної системи української літературної мови загалом (Жовтобрюх, 1967: 135). Спираючись на фонетичні процеси, орфоєпія визначає індивідуальні норми для різних випадків (наприклад, для вимови шиплячих перед свистячими як індивідуальні норми маємо [ш]+[c']→[c':], [ж]+[c']→[з'c'], [ч]+[c']→[ц'c'], [ш]+[ц']→[c'ц'], [ж]+[ц']→[з'ц'], [ч]+[ц']→[ц':]) і обирає із наявних варіантів вимови те, що найбільше відповідає прийнятим традиціям і тенденціям розвитку мови (Кочерган, 2000: 142). На думку М. Жовтобрюха, українська орфоєпія характеризується чіткістю і простотою. Простота правил літературної вимови зумовлюється, з одного боку, тим, що в українській орфографії переважає фонетичний принцип передачі звуків на письмі, а це зменшує розбіжність між вимовою та її писемним оформленням. З іншого боку, українській орфоєпії не властива надлишкова варіативність вимовних норм, які не мають істотного фонологічного навантаження (Жовтобрюх, 1967: 135). Її функційна досконалість забезпечується загальнонародним наддіалектним характером, відповідністю вимовних норм закономірностям фонетичної системи літературної мови та її стабільністю (Жовтобрюх, 1976, № 6: 75).

Сучасна українська орфоєпія відбиває також тенденції до подальшої фонологічної диференціації звуків у системі консонантизму, за ознакою їх непалатальності й палатальності. Виразно вона помітна, на думку М.А. Жовтобрюха, у сфері

зубних приголосних, а зумовлюється тим, що опозиція непом'якшених і пом'якшених зубних у сучасній українській мові має фонологічне навантаження (Жовтобрюх, 1967: 132).

Сьогодні орфоєпічні норми усталені і загальнообов'язкові. Їх повинен дотримуватися кожен, хто говорить по-українськи, оскільки нормативність забезпечує адекватне сприйняття висловленого, полегшує процес спілкування. Дотримання норм літературної вимови є одним із показників загальної культури особистості, створює необхідні передумови для ефективного користування літературним мовленням у різних сферах суспільної практики.

Висновки. Отже, усне мовлення в орфоєпічному аспекті розглядається в колі відповідності УМ системі літературної мови, загальноприйнятим та узвичаєним у цій мові нормам вимови, наголошування та інтонування. Українська орфоєпія має варіативні кодифіковані форми, в ній простежуються тенденції до зближення з орфографією та подолання орфоєпічних паралелізмів, що виходять за рамки літературної вимовної норми. На сучасному етапі українські орфоєпічні норми є сформованою усталеною системою, що відзначається стійкістю, розвитком, виплеканим у минулому і скерованим у майбутнє під впливом живої мовленнєвої практики носіїв мови, що є результатом дії внутрішніх законів розвитку мовної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блик О. П. Українська мова. Київ : Четверта хвиля, 1997. Ч. II. 208 с.
2. Бойко В. Проблема орфоєпії української мови. *Мовознавство*. 1937. № 11. С. 41–46.
3. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М.Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 367 с.
4. Жовтобрюх М. А. Основа і принципи української літературної вимови. *Українська мова та література в школі*. 1976. № 6. С. 63–75.
5. Жовтобрюх М. А. Про деякі тенденції в розвитку сучасної української орфоєпії. *Українське усне літературне мовлення*. Київ : Наук. думка, 1967. 308с.
6. Єрмоленко С. Я. Орфоєпія. *Українська мова: енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.*
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : ВЦ «Академія», 2000. 368 с.
8. Лобода В. В. Орфоєпія. *Сучасна українська літературна мова / за ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища шк., 2000. 430 с.*
9. Наконечний М. Ф. Орфоєпічні норми та їх значення. *Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика / відп. ред. І. К. Білодід. Київ : Наук. думка, 1969. С. 370–401.*
10. Наконечний М. Ф. Орфоєпічні норми та їх значення. *Українська мова в школі*. 1958. № 1. С. 3–15.
11. Селіванова Олена. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
12. *Сучасна українська мова / за ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 2001. 400 с.*
13. *Сучасна українська мова: у 5 кн. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1969. Кн. 1. 436 с.*
14. Тоцька Н. І. *Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія*. Київ : Вища шк., 1981. 183 с.
15. Brozović D. *Aktuelna kolebanja hrvatske jezične norme. Jezik*. Zagreb, 1998. Br. 5. S. 161–176.
16. *Diccionario de la lengua española. Real academia española Editorial Espasa Calpe*. 2001. Tomo II. 2368 s.
17. Klajn I. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna stedstva. 2005. 286 s.
18. Kopalinski Władysław. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. Warszawa, 2000, 365 s.
19. Krčmová M. *Fonetika a fonologie*. Brno : Masarykova univerzita, 2008. 155 с.

20. Krech Eva Maria, Stook Eberhard, Hirschfeld Ursula, Lutz Christian Andres. Deut sches aussprache worterbuch. Berlin / New York : De Gruyter, 2010. 1076 s
21. Murrey James. The New Oxford Dictionary of English Oxford University. Pressh. URL: [tps://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.99992/page/n5520](https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.99992/page/n5520).
22. Palkova Zdena. Fonetika a fonologie cestiny s obecny m uvodem do problematiky oboru. Pragma: Karolinum, 1994. 320 s.
23. Правопис српског езика / Сост. М. Пешикан, І. Јерковић, М. Пижурица. Београд : Матица Српска, 1994. 503 с.
24. Robe ert Paul. Le Petit Robert. Dictionnaire alhabetique et analogique de la langve frangaise. Paris : Petit Robert, 2014. 2837 s.
25. The american heritagie college dictionary. Boston / New York : Haghton mifflin company, 2000. 1630 s.
26. Tokarski Jan. Słownik Wyrazów obcych PWN. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa , 1988. nr 17. 536 s.

REFERENCES

1. Blyk O. P. Ukrainska mova. [Ukrainian language]. Kyiv : Chetverta khvyliya, 1997. Ch. II. 208 s. [in Ukrainian].
2. Boiko V. Problema orfoepii ukrainskoi movy. [The problem of orthoepy of Ukrainian language]. *Movoznavstvo*. 1937. № 11. S. 41–46. [in Ukrainian].
3. Bondar O. I., Karpenko Yu. O., Mykityn-Druzhynets M.L. Suchasna ukrainska mova: Fonetyka. Fonolohiia. Orfoepiia. Hrafika. Orfohrafia. Leksykolohiia. Leksykohrafia : navch. posib. [Modern Ukrainian language: Phonetics. Phonology. Orthoepy. Graphics. Orthography. Lexicology. Lexicography]. Kyiv : Publishing Center “Academia”, 2006. 367 s. [in Ukrainian].
4. Zhovtobriukh M. A. Osnova i pryntsypy ukrainskoi literaturnoi vymovy. Ukrainska mova ta literatura v shkoli. [The basis and principles of Ukrainian literary pronunciation]. 1976. № 6. S. 63–75. [in Ukrainian].
5. Zhovtobriukh M.A. Pro deiaki tendentsii v rozvytku suchasnoi ukrainskoi orfoepii. Ukrainske usne literaturne movlennia. [About some tendencies in the development of modern Ukrainian orthoepy]. Kyiv: Nauk. dumka, 1967. 308 s. [in Ukrainian].
6. Iermolenko S. Ya. Orfoepiia. [Orthoepy]. Ukrainska mova: entsyklopediia / redkol. Rusanivskiy V. M., Taranenko O. O. (spivholovy), Ziabliuk M. P. ta in. Kyiv : Ukr. entsykl, 2000. 752 s. [in Ukrainian].
7. Kocherhan M. P. Vstup do movoznavstva. [Introduction to linguistics]. Kyiv : Akademiia, 2000. 368 s. [in Ukrainian].
8. Loboda V. V. Orfoepiia. [Orthoepy]. Suchasna ukrainska literaturna mova / za red. M. Ya. Pliushch. Kyiv : Vyshcha shk., 2000. 430 s. [in Ukrainian].
9. Nakonechnyi M. F. Orfoepichni normy ta yikh znachennia. [Orthoepic norms and their meaning]. Suchasna ukrainska literaturna mova. Vstup. Fonetyka / vidp. red. I. K. Bilodid. Kyiv : Nauk. dumka, 1969. S. 370–401. [in Ukrainian].
10. Nakonechnyi M. F. Orfoepichni normy ta yikh znachennia. [Orthoepic norms and their meaning]. Ukrainska mova v shkoli. 1958. № 1. S. 3–15. [in Ukrainian].
11. Celivanova Olena. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 2006. 716 s. [in Ukrainian].
12. Suchasna ukrainska mova [Modern Ukrainian language] / za red. O. D. Ponomareva. Kyiv : Lybid, 2001. 400 s. [in Ukrainian].
13. Suchasna ukrainska mova: u 5 kn. [Modern Ukrainian language] / za red. I. K. Bilodid. Kyiv : Nauk. dumka, 1969. Kn. 1. 436 s. [in Ukrainian].
14. Totska N. I. Suchasna ukrainska literaturna mova. Fonetyka, orfoepiia, hrafika, orfohrafia. [Modern Ukrainian literary language. Phonetics, orthoepy, graphics, spelling]. Kyiv : Vyshcha shk., 1981. 183 s. [in Ukrainian].
15. Brozović D. Aktualna kolebanja hrvatske jezične norme. *Jezik*. Zagreb, 1998. Br. 5. S. 161–176. [in Croatian].
16. Diccionario dela lengva espanola. Real academiaespanola Editorial Espasa Calpe. 2001. Tomo II. 2368 s. [in Spanish].
17. Klajn I. Gramatika srpskog jezika. [Grammar of the Serbian language.] Beograd: Zavod za udzbenike i nastavna stedstva. [Belgrade: Institute for Textbooks and Teaching Savings.] 2005. 286 s. [in Serbian].
18. Kopalinski Władysław. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem. [Dictionary of foreign words and phrases with almanac.] Warszawa, 2000, 365 s. [in Polish].
19. Krčmová M. Fonetika a fonologie. [Phonetics and phonology.] Brno : Masarykova univerzita, 2008. 155 c. [in Czech].
20. Krech Eva Maria, Stook Eberhard, Hirschfeld Ursula, Lutz Christian Andres. Deut sches aussprache worterbuch. [German pronunciation dictionary] Berlin / New York : De Gruyter, 2010. 1076 s. [in German].
21. Murrey James. The New Oxford Dictionary of English Oxford University. Pressh. URL: [tps://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.99992/page/n5520](https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.99992/page/n5520). [in English].
22. Palkova Zdena. Fonetika a fonologie cestiny s obecny m uvodem do problematiky oboru. [Phonetics and phonology of Czech with a general introduction to the field.] Pragma: Karolinum, 1994. 320 s. [in Czech].
23. Правопис српског езика / Сост. М. Пешикан, І. Јерковић, [Spelling of the Serbian language/ M. Peschican, I. Jerkov] М. Пижурица. Београд : Матица Српска, 1994. 503 с. [in Serbian].
24. Robe ert Paul. Le Petit Robert. Dictionnaire alhabetique et analogique de la langve frangaise. [Alphabetical and analogical dictionary of the French language] Paris: Petit Robert, 2014. 2837 s. [in French].
25. The american heritagie college dictionary. Boston / New York: Haghton mifflin company, 2000. 1630 s. [in English].
26. Tokarski Jan. Słownik Wyrazów obcych PWN. [PWN Dictionary of Foreign Words.] Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa , 1988. nr 17. 536 s. [in Polish].